

Ο βιασμός ως έγκλημα πολέμου: η αντιμετώπιση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.*

Θεοδώρα-Ηλιάνα Παπαχαλαράμπους, Δικηγόρος Αθηνών, Επισκέπτρια Ερευνήτρια Deree, μέλος Δ.Σ. Ε.Α.Ν.Δ.Α.

Αξιότιμοι κύριοι / Αξιότιμες κυρίες,

Η εισήγησή μου αφορά το ζήτημα του βιασμού ως εγκλήματος πολέμου και ειδικότερα την αντιμετώπισή του από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Κατά πρώτον, θα αναφερθώ σε ορισμένες πληροφορίες για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο καθώς και στην αρμοδιότητά του. Εν συνεχεία, θα αναπτύξω την κεντρική θεματική της εισήγησής μου, ήτοι την αντιμετώπιση του βιασμού ως εγκλήματος πολέμου από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο.

I. Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο

Το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου υιοθετήθηκε από τη Διπλωματική Διάσκεψη του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, που πραγματοποιήθηκε στη Ρώμη το 1998. Περιλαμβάνει 128 άρθρα τα οποία ρυθμίζουν την ίδρυση, την οργάνωση και τη λειτουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, το εφαρμοστέο δίκαιο, τα εγκλήματα που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του, τους κανόνες διεξαγωγής της δίκης, γενικές αρχές του ποινικού δικαίου (π.χ. *nullum crimen nulla poena sine lege*) και τις ποινές.

Δύο βασικές αρχές προσδιορίζουν την ταυτότητα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, ήτοι η αρχή της συμπληρωματικότητας, *i.e.*, επιλαμβάνεται υποθέσεων μόνο στις περιπτώσεις που τα εθνικά δικαστήρια δεν έχουν τη θέληση να ασκήσουν ποινικές διώξεις ή αδυνατούν να το πράξουν λόγω ανυπαρξίας ή αναποτελεσματικότητας της εθνικής ποινικής δικαιοσύνης,¹ και η αυτόνομη θεσμική του υπόσταση.²

Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο συγκροτείται από τα εξής όργανα: α) το Προεδρείο, β) το Τμήμα Προδικασίας, το Πρωτοβάθμιο Τμήμα και το Τμήμα Εφέσεων, γ) το Γραφείο

*Η εισήγηση έλαβε χώρα στις 13 Νοεμβρίου 2022, στα πλαίσια του 23^{ου} Συνεδρίου της Ένωσης Ποινικολόγων & Μαχόμενων Δικηγόρων. Συνεπώς, όλα στοιχεία εμπεριέχονται στη συνταχθείσα εισήγηση είναι έγκυρα έως την ως άνω αναφερόμενη ημερομηνία.

¹ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Preamble, Art. 1 (Jul. 17, 1998).

² Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 4 (Jul. 17, 1998).

του Εισαγγελέα και δ) τη Γραμματεία.³ Το δικαστικό σώμα αποτελείται από 18 δικαστές με θητεία 9 ετών. Οι διαδικασίες του Δικαστηρίου μπορεί να χωριστούν στα εξής στάδια: την ανάκριση και τη δίωξη, τη δίκη, την έφεση και την αναθεώρηση και την εκτέλεση. Στο στάδιο ανάκρισης και δίωξης, ο Εισαγγελέας είναι ο κεντρικός παράγοντας. Η δίκη διεξάγεται παρουσία του κατηγορουμένου που τεκμαίρεται αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του.⁴ Η απόφαση εκδίδεται ύστερα από μυστική διάσκεψη και είναι πλήρως αιτιολογημένη.⁵ Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου υπόκεινται σε έφεση που μπορεί να ασκήσει ο Εισαγγελέας ή ο καταδικασθείς για συγκεκριμένους λόγους.⁶

II. Η αρμοδιότητα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου

Το εύρος της δικαιοδοσίας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου καθορίζεται από τις κάτωθι αρμοδιότητες:

Αρμοδιότητα *Ratione materiae*: Τέσσερις κατηγορίες διεθνών εγκλημάτων, που θεωρούνται τα σοβαρότερα εγκλήματα που πλήττουν τη διεθνή κοινότητα στο σύνολό της, ήτοι γενοκτονία, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, εγκλήματα πολέμου και επίθεση υπό ορισμένες προϋποθέσεις.⁷

- Γενοκτονία: διάπραξη κατά των προστατευόμενων ομάδων μίας εκ των πράξεων που απαριθμούνται (*actus reus*) και πρόθεση καταστροφής μιας ομάδας ως τέτοιας, δηλαδή υπάρχει *dolus specialis (mens rea)*.⁸
- Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας: να υπάρχει επίθεση, να υφίσταται σύνδεσμος μεταξύ των πράξεων του δράστη και της επίθεσης, η επίθεση να κατευθύνεται εναντίον οποιουδήποτε αμάχου πληθυσμού και να είναι ευρεία ή συστηματική.⁹
- Εγκλήματα πολέμου: αφενός να υπάρχει ένοπλη σύρραξη, αφετέρου επαρκής σύνδεσμος ανάμεσα στην επίδικη πράξη και στην ένοπλη σύρραξη.¹⁰
- Έγκλημα της επίθεσης: «ο σχεδιασμός, η προετοιμασία, η έναρξη και η εκτέλεση από πρόσωπο που βρίσκεται σε θέση που του επιτρέπει να ασκεί

³ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 35 (Jul. 17, 1998).

⁴ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Arts. 63, 66 (1) (Jul. 17, 1998).

⁵ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 74 (Jul. 17, 1998).

⁶ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 86 (Jul. 17, 1998).

⁷ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 5 (1) (Jul. 17, 1998).

⁸ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 6 (Jul. 17, 1998).

⁹ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 7 (Jul. 17, 1998).

¹⁰ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 8 (Jul. 17, 1998).

έλεγχο ή να κατευθύνει την πολιτική ή στρατιωτική δράση ενός Κράτους, μιας επιθετικής ενέργειας, η οποία εκ του χαρακτήρα της, της σοβαρότητας και της κλίμακάς της συνιστά πρόδηλη παραβίαση του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών».¹¹

Αρμοδιότητα Ratione Temporis: εγκλήματα που τελέσθηκαν μετά την 1^η Ιουλίου 2002 που τέθηκε σε ισχύ το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.¹²

Αρμοδιότητα Ratione Loci: να είναι μέρος στο Καταστατικό είτε το Κράτος στο έδαφος του οποίου διαπράχθηκε το έγκλημα είτε το Κράτος της ιθαγένειας του κατηγορουμένου.¹³

Αρμοδιότητα Ratione Personae: Ασκεί τη δικαιοδοσία του αποκλειστικά επί φυσικών προσώπων (ατομική ποινική ευθύνη).¹⁴

III. Ο βιασμός κατά τις ένοπλες συγκρούσεις υπό το πρίσμα του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου

Ο βιασμός των γυναικών σε καιρό ενόπλων συγκρούσεων δεν είναι νέο φαινόμενο. Οι Ιάπωνες κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου βίαζαν συστηματικά άμαχες γυναίκες στην Κορέα, την Κίνα και στις Φιλιππίνες. Βιασμοί αποδείχτηκαν, επίσης, στον πόλεμο της ανεξαρτησίας του Μπαγκλαντές, σε εμφύλιες ένοπλες συγκρούσεις όπως αυτές στη Λιβερία και στην Ουγκάντα.¹⁵

Αξιοσημείωτο είναι ότι η προγενέστερη πρακτική, της υιοθέτησεως των Καταστατικών των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων, καταδεικνύει ότι ο βιασμός θεωρούταν ως απαγορευμένη συμπεριφορά στον πόλεμο. Επί παραδείγματι, το 1785, στη Συνθήκη Φιλίας μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Πρωσίας προβλεπόταν η μη κακοποίηση των γυναικών κατά την ένοπλη σύρραξη.

Η υιοθέτηση του Καταστατικού της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου το 1998 και η έναρξη ισχύος του το 2002 αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση της παύσης της ατιμωρησίας για σεξουαλικά αδικήματα υπό το Διεθνές Δίκαιο. Ο Richard Goldstone, Γενικός Εισαγγελέας στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο

¹¹ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 8bis(1) (Jul. 17, 1998).

¹² Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 11 (Jul. 17, 1998).

¹³ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 12 (Jul. 17, 1998).

¹⁴ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 25 (1) (Jul. 17, 1998).

¹⁵ Christine Chinkin, Rape and Sexual Abuse of Women in International Law, 5 EUR. J. INT'L L. 326, 327-28 (1994).

για την πρώην Γιουγκοσλαβία και στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα, ανέφερε χαρακτηριστικά, επ’ αφορμή της συστάσεως του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, τα κάτωθι “*gender crimes are now given the recognition they were denied for so many years. It is my hope that impunity will be replaced in the future by accountability, deterrence and prevention*”.¹⁶

Πράγματι, το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου απαριθμεί ένα μεγάλο αριθμό σεξουαλικών αδικημάτων και παρουσιάζει μια σημαντική ευαισθησία σε ζητήματα φύλου (*gender*) στο πεδίο του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου. Ωστόσο, αυτή η δυναμική δεν αντανakλάται σε επίπεδο νομικής πρακτικής καθώς, παρά τα 20 έτη ύπαρξης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, έχει υπάρξει μόνο μία αμετάκλητη καταδίκη για σεξουαλικά εγκλήματα (*υπόθεση Ntaganda*).¹⁷

Επιπροσθέτως, η υιοθέτηση του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου επηρεάστηκε σημαντικά από την πρακτική του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία (1993) και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Ρουάντα (1994).¹⁸ Σαφέστερα, οι ακρότητες που διαπράχθηκαν στην πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα και η επακόλουθη διεθνής κατακραυγή επηρέασαν βαρυσήμαντα τις διαπραγματεύσεις πριν τη σύνταξη και υιοθέτηση του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.

Πριν απ’ αυτά τα *ad hoc* δικαστήρια, το Διεθνές Ποινικό Δίκαιο παρέμενε σιωπηλό για τη σεξουαλική βία και την έμφυλη βία τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Επί παραδείγματι, ο Χάρτης του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης (1945), που θεωρήθηκε ευρέως το “*birth certificate*” του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου,¹⁹ δεν έκανε ρητή αναφορά στα σεξουαλικά αδικήματα, παρά το γεγονός ότι αυτά θα μπορούσαν να υπαχθούν σε διατάξεις γενικού περιεχομένου, όπως τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που τελούνται με άλλες απάνθρωπες πράξεις²⁰ και την κακομεταχείριση κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύρραξης ως εγκλήματος

¹⁶ Richard J. Goldstone, Prosecuting Rape as a War Crime, 34 CASE WESTERN RESERVE J. INT’L L. 277, 285 (2002).

¹⁷ ICC, Prosecutor v. Ntaganda, ICC-01/04-02/06, Judgment (Jul. 8, 2019), https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2019_03568.PDF;

ICC, Prosecutor v. Ntaganda, ICC-01/04-02/06 A A2, Appeals Judgment (Mar. 30, 2021), https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2021_03027.PDF.

¹⁸ S.C. Res. 827 (May 25, 1993); S.C. Res. 955 (Nov. 8, 1994).

¹⁹ Gerhard Werle & Florian Jeßberger, Principles Of International Criminal Law margin no. 16 (4th ed. 2020).

²⁰ Charter of the International Military Tribunal, 59 Stat. 1546, 82 U.N.T.S. 284, art. 6(c) (Aug. 8, 1945).

πολέμου.²¹ Εν αντιθέσει, ο βιασμός ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας (όχι έγκλημα πολέμου) προβλέφθηκε στο Control Council Law No. 10 (1945), ήτοι το Γερμανικό κείμενο που αποτέλεσε τη νομική βάση για την ομοιόμορφη αντιμετώπιση αναφορικά με τη δίωξη των Ναζι εγκληματιών πολέμου, που ακολούθησε τη Δίκη της Νυρεμβέργης.²² Δεν υπήρξε, όμως, δίωξη για τέλεση του αδικήματος του βιασμού.²³

Το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Ρουάντα όριζε το βιασμό ως έγκλημα πολέμου όπως και τον εξαναγκασμό σε πορνεία και κάθε άλλη πράξη σεξουαλικής παρενόχλησης.²⁴ Συμπληρωματικά, ο βιασμός απαγορεύεται βάσει και του Άρθρου 27 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης (*Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949*).²⁵ Ωστόσο, ο βιασμός δεν αναφέρεται ως «σοβαρή παραβίαση» ή ως έγκλημα πολέμου σε καμιά από τις Συμβάσεις της Γενεύης (1949). Κατά συνέπεια, ο βιασμός δεν αναφέρεται και ως σοβαρή παραβίαση των Συμβάσεων της Γενεύης (1949) στο Άρθρο 2 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Πρώην Γιουγκοσλαβία που τις αντανakλά (*“Grave breaches of the Geneva Conventions of 1949”*).

Εν τούτοις, κατά τη σύνταξη του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, η σεξουαλική βία και η έμφυλη βία ήταν αμφιλεγόμενα ζητήματα και όταν έγινε αντιληπτό ότι θα λάμβαναν περιορισμένης προσοχής, το Women Caucus for Gender Justice (ομάδα ακτιβιστών και ακτιβιστριών για τα δικαιώματα των γυναικών) ξεκίνησε τη διαπραγμάτευση, υπό τη μορφή lobbying, ώστε να ενσωματωθεί η διάσταση του φύλου στο Καταστατικό.²⁶ Το Women Caucus πρότεινε με επιτυχία την επέκταση της λίστας των σεξουαλικών και έμφυλων αδικημάτων και κατόρθωσε να αποσυνδεθούν τα σεξουαλικά αδικήματα από την έννοια της «προσβολής της προσωπικής αξιοπρέπειας» και της προβληματικής αντίληψης ότι ο βιασμός προσβάλλει την τιμή του θύματος.²⁷

²¹ Charter of the International Military Tribunal, 59 Stat. 1546, 82 U.N.T.S. 284, art. 6(b) (Aug. 8, 1945).

²² Gerhard Werle & Florian Jeßberger, *Principles Of International Criminal Law* margin no. 38 (4th ed. 2020).

²³ Anne-Marie L.M. De Brouwer, *Supranational Criminal Prosecution Of Sexual Violence: The ICC and The Practice of the ICTY and the ICTR* 7 (2005).

²⁴ Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, U.N. Doc. S/RES/955, art. 4(e) (1994).

²⁵ “*Women shall be especially protected against any attack on their honor, in particular against rape, enforced prostitution, or any form of indecent assault*”.

²⁶ Valerie Oosterveld, *The Making of a Gender-Sensitive International Criminal Court*, 1 INT’L L. F. DU DROIT INT’L 38, 38–39 (1999).

²⁷ Barbara Bedont & Katherine Hall-Martinez, *Ending Impunity for Gender Crimes Under The International Criminal Court*, 6 BROWN J. WORLD AFF. 65, 73 (1999).

Η υιοθέτηση του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου αποτελεί σημαντική πρόοδο ως προς τη δυνατότητα τιμώρησης ενός εύρους σεξουαλικών αδικημάτων και αδικημάτων που βασίζονται στο φύλο. Για πρώτη φορά στην ιστορία του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου, το Καταστατικό προβλέπει στα εγκλήματα πολέμου το βιασμό, τη γενετήσια δουλεία (σκλάβοι του σεξ), τον εξαναγκασμό σε πορνεία, τον εξαναγκασμό σε εγκυμοσύνη, τον εξαναγκασμό σε άμβλωση καθώς και κάθε άλλη μορφή γενετήσιας βίας που αποτελεί σοβαρή παραβίαση των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949.²⁸

IV. Η σημασία της ποινικοποίησης των σεξουαλικών αδικημάτων

Η απόλυτη ποινικοποίηση των σεξουαλικών αδικημάτων αναγνωρίζει την πρόκληση βλάβης (*harm*), το κακό που εμπεριέχεται σ' αυτές τις πράξεις καθώς και εξασφαλίζει ότι θα υπάρξει έρευνα και επικείμενη δίωξη αναφορικά μ' αυτές.²⁹ Το γεγονός της ποινικοποίησης συνδέεται, ακόμη, με τη λεγόμενη εκφραστική λειτουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου (*expressive function*), ήτοι όχι μόνο τη σύνδεσή του με τη δίωξη και την τιμωρία διεθνών ποινικών αδικημάτων, αλλά και τον ακριβή χαρακτηρισμό και την αξιολόγηση των παραβιάσεων.³⁰

Συμπληρωματικά, με την απόλυτη ποινικοποίηση αυτής της συμπεριφοράς, η διεθνής κοινότητα «αναγνωρίζει ότι τα σεξουαλικά αδικήματα ισοδυναμούν με σοβαρά αδικήματα που απειλούν τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια». ³¹ Κάποιοι ακαδημαϊκοί του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου, όπως η Rubio-Marín, υποστηρίζουν, δε, ότι η ακριβής αξιολόγηση των αδικημάτων θα βοηθήσει στην καταλληλότερη παροχή βοήθειας στα θύματα και στην αποκατάσταση της βλάβης που έχει προκληθεί καθώς και θα μετριάσει το στιγματισμό που βιώνουν τα θύματα.³²

Τα συνοδευτικά κείμενα του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, ήτοι το Elements of Crimes και το Rules of Procedure and Evidence, περιέχουν διατάξεις

²⁸ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 8(2)(b)(xxii) & 8(2)(e)(vi) (Jul. 17, 1998).

²⁹ Rosemary Grey, Prosecuting Sexual And Gender-Based Crimes At The International Criminal Court: Practice, Progress And Potential 103–04 (2019).

³⁰ Margaret M. de Guzman, An Expressive Rationale for the Thematic Prosecution of Sex Crimes, in THEMATIC PROSECUTION OF INTERNATIONAL SEX CRIMES 11 (Morten Bergamo ed., 2012).

³¹ Maja Kirilova Eriksson, Reproductive Freedom: In The Context Of International Human Rights And Humanitarian Law 480 (2000).

³² Ruth Rubio-Marín, Reparations for Conflict-Related Sexual and Reproductive Violence: A Decalogue, 19 WM. & MARY J. WOMEN & L. 69, 85 (2012).

που αποσκοπούν στη διασφάλιση ότι τα σεξουαλικά αδικήματα διώκονται με αποτελεσματικό και ουδέτερο, από άποψη φύλου, τρόπο. Συγκεκριμένα, το Elements of Crime ορίζει το βιασμό με έναν ουδέτερο από άποψη φύλου τρόπο καθώς επισημαίνει ότι το αδίκημα του βιασμού δεν αφορά μόνο γυναίκες και κορίτσια.³³ Το Rules of Procedure and Evidence, που επικεντρώνεται σε δικονομικά ζητήματα, προβλέπει ότι η συναίνεση δεν μπορεί να συνάγεται από συγκεκριμένες περιστάσεις όπως η σιωπή του θύματος ή η έλλειψη αντίστασης ούτε από το χαρακτήρα του θύματος ή τη σεξουαλική του ροπή, δηλαδή από τη σεξουαλική φύση της συμπεριφοράς του πριν ή μετά την τέλεση της πράξης.³⁴ Το Άρθρο 68 παρ. 1 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου προστατεύει, επίσης, τα θύματα και τους μάρτυρες ως προς το φύλο και την έμφυλη βία.

Επιπροσθέτως, το Καταστατικό εξαναγκάζει το Γενικό Εισαγγελέα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου να προσλάβει ειδικούς σε ζητήματα σεξουαλικής και έμφυλης βίας³⁵ και να λαμβάνει υπόψιν το φύλο των θυμάτων και των μαρτύρων καθώς και τη φύση των σεξουαλικών και έμφυλων αδικημάτων κατά τη διάρκεια της ανάκρισης.³⁶ Το Rules of Procedure and Evidence επιτάσσει στα όργανα του Δικαστηρίου να λάβουν εκπαίδευση σχετική με τη σεξουαλική βία.³⁷

Καινούρια και σημαντική εξέλιξη στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο είναι η προσθήκη της έννοιας του «κοινωνικού φύλου» (*gender*) στο Καταστατικό.³⁸ Το Άρθρο 21(3) προβλέπει ότι η ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου πρέπει να γίνεται χωρίς διάκριση βάσει φύλου. Επιπλέον, στο Άρθρο 7(3), επισημαίνεται ότι το φύλο αναφέρεται και στα δύο βιολογικά φύλα, άρρεν και θήλυ, εντός του κοινωνικού πλαισίου. Με την αναφορά σε «κοινωνικό πλαίσιο», το Καταστατικό αναγνωρίζει ότι το κοινωνικό και βιολογικό φύλο δεν είναι συνώνυμα και επιτρέπει την ανάπτυξη της αντίληψης ότι το κοινωνικό φύλο είναι μια κοινωνική κατασκευή εν αντιθέσει με τη βιολογική

³³ ICC Elements of Crimes art. 7(1)(g)-1, no. 1, n. 15; art. 8(2)(b)(xxii)-1, no. 1, n. 50; art. 8(2)(e)(vi)-1, no. 1, n. 63, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>.

³⁴ Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court, Rule 70(a)–(d), <https://www.icc-cpi.int/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf>.

³⁵ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 42 (9) (Jul. 17, 1998).

³⁶ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 54(1)(b) (Jul. 17, 1998).

³⁷ Rome Statute of the International Criminal Court, 2187 U.N.T.S. 3, Art. 17 (2)(a)(iv) (Jul. 17, 1998).

³⁸ Valerie Oosterveld, The Definition of “Gender” in the Rome Statute of the International Criminal Court: A Step Forward or Back for International Criminal Justice?, 18 HARV. HUM. RTS. J. 55 (2005).

πραγματικότητα. Άρα, επιτρέπει μια ευρεία αντίληψη του φύλου και μια κοινωνικά ευαίσθητη ερμηνεία των εγκλημάτων βάσει του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου.³⁹

V. Η σχετική νομολογία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου

Παρά την προοδευτική αντιμετώπιση των σεξουαλικών αδικημάτων στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο, η πρακτική του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου είναι μάλλον απογοητευτική. Υπάρχει μόνο μία αμετάκλητη καταδίκη για σεξουαλικά αδικήματα (*υπόθεση Ntaganda*).⁴⁰ Επιγραμματικά, σε μία άλλη υπόθεση, ενώ αρχικά είχε καταδικαστεί ο κατηγορούμενος για *inter alia*, σεξουαλικά αδικήματα, τελικά απαλλάχθηκε μετά την άσκηση έφεσης (*υπόθεση Bemba*)⁴¹ και σε μία άλλη υπόθεση έχει ασκηθεί έφεση και αναμένεται η κρίση του Δικαστηρίου (*υπόθεση Ongwen*).^{42**}

Είχε υπάρξει νομολογία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Ρουάντα, που αφορούσε την καταδίκη για σεξουαλική βία. Στην υπόθεση *Akayesu*, επεξηγήθηκε ότι ο βιασμός είναι «μια σωματική εισβολή σεξουαλικής φύσεως που διαπράττεται σε ένα πρόσωπο υπό συνθήκες καταναγκασμού».⁴³ Σαφέστερα, κατά τη γενοκτονία στη Ρουάντα το 1994, ο Akayesu που ήταν δήμαρχος επαρχιακής πόλης, ενώ αρχικά αρνήθηκε να επιτρέψει σε πολιτοφυλακές να εισβάλλουν στην πόλη του και προστάτευε τον τοπικό πληθυσμό Τούτσι, στη συνέχεια αποφάσισε να «ανταλλάξει το κουστούμι για τη στρατιωτική στολή» υιοθετώντας κυριολεκτικά τη βία ως *modus operandi*.

³⁹ Barbara Bedont & Katherine Hall-Martinez, Ending Impunity for Gender Crimes Under The International Criminal Court, 6 BROWN J. WORLD AFF. 187 (1999).

⁴⁰ ICC, Prosecutor v. Ntaganda, ICC-01/04-02/06, Judgment (Jul. 8, 2019), https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2019_03568.PDF.

⁴¹ ICC, Prosecutor v. Bemba, ICC-01/05-01/08, Judgment (Mar. 21, 2016), https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_02238.PDF.

Bemba Appeals Judgment, ICC-01/05-01/08 A.

⁴² Ongwen Appeals Judgment, ICC-02/04-01/15 A.

****Σε μεταγενέστερο χρονικό διάστημα απ' όταν έλαβε χώρα η παρούσα εισήγηση (13 Νοεμβρίου 2022) και συγκεκριμένα, στις 15 Δεκεμβρίου 2022, το Δικαστήριο απέρριψε την έφεση του κ. Ongwen και επιβεβαίωσε την καταδίκη του.**

“In the context of the appeal against Mr Ongwen’s conviction, the Appeals Chamber addressed and rejected the 90 grounds of appeal raised by the Defence. In addition, the Appeals Chamber confirmed the Trial Chamber’s interpretation and factual findings concerning sexual and gender-based crimes, including the crime of forced marriage as a form of other inhumane acts and the crime of forced pregnancy. The Appeals Chamber further confirmed the cumulative convictions entered by the Trial Chamber, noting that each provision which has a “materially distinct” element protects different legal interests” <https://www.icc-cpi.int/news/ongwen-case-icc-appeals-chamber-confirms-conviction-and-sentencing-decisions>; https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2022_07146.PDF.

⁴³ ICTR, Prosecutor v. Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgment (Sep. 2, 1998), <https://casebook.icrc.org/case-study/ictr-prosecutor-v-jean-paul-akayesu>.

Η πρώτη υπόθεση, όμως, του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου που ασχολήθηκε με σεξουαλικά αδικήματα ήταν του *Germain Katanga* (κατηγορήθηκε για δολοφονία, σεξουαλική δουλεία, χρήση παιδιών για να κάνουν πόλεμο και άλλα εγκλήματα) όπου το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο επεσήμανε ότι για να στοιχειοθετηθούν τα σεξουαλικά αδικήματα πρέπει να πληρούν ένα υψηλότερο όριο κινδύνου από άλλα αδικήματα, όπως η λεηλάτηση.⁴⁴

Η πρώτη καταδίκη για σεξουαλικά αδικήματα ήταν η υπόθεση του *Jean-Pierre Bemba Gombo*.⁴⁵ Ο Bemba διετέλεσε Αντιπρόεδρος της Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό, αλλά οι εγκληματικές πράξεις που διαπράχθηκαν από στρατεύματα που βρίσκονταν, υπό τον ουσιαστικό έλεγχο του, στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, τα έτη 2002-2003, έλαβαν χώρα την περίοδο που ήταν επικεφαλής της πολιτοφυλακής της αντίστασης.

Ασκήθηκε κριτική στην εφετειακή απόφαση επί της απαλλαγής του κατηγορουμένου,⁴⁶ διότι το μέτρο (*standard*) για να στοιχειοθετηθεί ευθύνη του διοικητή, για τις πράξεις των ατόμων υπό τις διαταγές του, κρίθηκε αρκετά αυστηρό.⁴⁷ Δέχθηκε, επίσης, κριτική διότι, αρχικά, ο Εισαγγελέας είχε χαρακτηρίσει τον εξαναγκασμό ανδρών, από γυναίκες που δρούσαν υπό τις οδηγίες του Bemba, να παραμείνουν γυμνοί σε δύο καταγεγραμμένα περιστατικά, ως εγκλήματος πολέμου, βάσει του Άρθρου 8 παρ. 2 περ. γ (ii) του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, ενώ, στη συνέχεια, το Προ-Δικαστικό τμήμα κατέληξε ότι αυτή η συμπεριφορά δεν πληρούσε το όριο σοβαρότητας που απαιτείται για να χαρακτηριστεί ένα τέτοιο αδίκημα ως έγκλημα πολέμου.⁴⁸ Η εν λόγω αντιμετώπιση εγείρει ερωτηματικά διότι διαφορετική ήταν η κρίση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Ρουάντα για το ίδιο αδίκημα στην υπόθεση *Akayesu* όπου το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο εξαναγκασμός, από τον

⁴⁴ ICC, Prosecutor v. Katanga, ICC-01/04-01/07, Judgment, paras. 1663–64 (Mar. 7, 2014), https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2015_04025.PDF;

Carsten Stahn, Justice Delivered or Justice Denied?: The Legacy of the Katanga Judgment, 12 J. INT'L CRIM. JUST. 809, 821 (2014).

⁴⁵ ICC, Prosecutor v. Bemba, ICC-01/05-01/08, Judgment (Mar. 21, 2016), https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_02238.PDF.

⁴⁶ Bemba Appeals Judgment, ICC-01/05-01/08 A.

⁴⁷ Bemba Appeals Judgment, ICC-01/05-01/08 A, at paras. 166–94;

Ray Murphy, Command Responsibility After Bemba, in N.Z. Y.B. INT'L L. 94, 118 (Christian Riffel & Roisín Burke eds., 2019).

⁴⁸ ICC, Prosecutor v. Bemba, ICC-01/05-01/08, Arrest Warrant Decision, paras. 39–40 (Jun. 10, 2008), https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2008_04180.PDF;

Decision on the Confirmation of Charges, para. 310 (Jun. 15, 2009), https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2009_04528.PDF.

κατηγορούμενο – μετέχοντα σε ένοπλη σύρραξη, μιας μαθήτριας να βγάλει τα ρούχα της και να μετάσχει σε γυμναστικές επιδείξεις γυμνή σε δημόσια θέα, ενώπιον πλήθους, συνιστούσε σεξουαλική βία.⁴⁹

Αξιοσημείωτο είναι ότι το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο φαίνεται να έχει ξεπεράσει την προβληματική της σύνδεσης της σεξουαλικής βίας αποκλειστικά με τις γυναίκες. Στις προαναφερθείσες υποθέσεις *Bemba* και *Ntaganda*, αναγνωρίστηκε, ως αδίκημα, ο βιασμός που είχε τελεστεί κατά ανδρών και επισημάνθηκε ότι το αδίκημα του βιασμού είναι *gender-neutral* βάσει του Καταστατικού.⁵⁰ Η υπόθεση *Ntaganda* είναι, ακόμη, σημαντική διότι το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο αναγνώρισε, ως έγκλημα πολέμου, τη σεξουαλική βία που ασκείται μεταξύ των μελών της ίδιας ομάδας (*intra-partes*). Σαφέστερα, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο τόνισε ότι το Καταστατικό δεν αποκλείει την προστασία των μελών μιας ένοπλης ομάδας εναντίον πράξεων που διαπράττονται από μέλη της ίδιας ένοπλης ομάδας όπως στην εν λόγω υπόθεση όπου ο *Ntaganda* καταδικάστηκε, μεταξύ άλλων αδικημάτων, για βιασμό και γενετήσια δουλεία κατά των παιδιών που είχε στρατολογήσει με τη βία.⁵¹ Έτσι, θα μπορούσε να λεχθεί ότι «κλείνει» ένα κενό λογοδοσίας στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο.

Συμπληρωματικά, από τα αδικήματα που προβλέπονται ως εγκλήματα πολέμου στο Καταστατικό, πέντε εξ αυτών έχουν ήδη ερευνηθεί στο πλαίσιο δικών στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Μάλιστα, ο εξαναγκασμός σε εγκυμοσύνη εξετάστηκε για πρώτη φορά στην υπόθεση *Ongwen*,⁵² ενώ η δίωξη λόγω φύλου στην υπόθεση *Al Hassan Ag Abdoul Aziz*⁵³ που πιθανώς να αποτελέσουν νομολογιακό προηγούμενο για μελλοντικές υποθέσεις με όμοιο περιεχόμενο διότι δεν εξετάζονται σε σύνδεση με τη γενοκτονία, αλλά σε σχέση με την αναπαραγωγική ελευθερία του ατόμου (*Ongwen*) και με άλλα χαρακτηριστικά πέραν των εθνοτικών ή εθνικών (*Al Hassan Ag Abdoul Aziz*). Τέλος, στην υπόθεση της *Boko Haram* (Νιγηρία), στην οποία έχει ολοκληρωθεί η προκαταρκτική εξέταση το 2020, η εξέταση δεν περιορίζεται σε αδικήματα κατά γυναικών, αλλά εξετάζονται και αδικήματα κατά ανδρών και αγοριών που

⁴⁹ Akayesu Judgment, Case No. ICTR-96-4-T, at para. 688.

⁵⁰ Bemba Judgment, ICC-01/05-01/08, at paras. 100, 494, 633–34; Ntaganda Judgment, ICC-01/04-02/06, at paras. 933, 940–42.

⁵¹ ICC, Prosecutor v. Ntaganda, ICC-01/04-02/06 OA5, Judgment on the Appeal of Mr Ntaganda Against the “Second Decision on the Defence’s Challenge to the Jurisdiction of the Court in Respect of Counts 6 and 9” (Jun. 15, 2017), https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2017_03920.PDF.

⁵² Ongwen Judgment, ICC-02/04-01/15, at paras. 2717–22.

⁵³ ICC, Prosecutor v. Al Hassan, ICC-01/12-01/18, Decision on the Confirmation of the Charges, Count 13 (Sep. 30, 2019).

εξαναγκάστηκαν να συμμετάσχουν στις εχθροπραξίες της Boko Haram ή στοχοποιήθηκαν από τις Νιγηριανές δυνάμεις για ύποπτη συμμετοχή στη Boko Haram.⁵⁴

VI. Οι προκλήσεις αναφορικά με τα σεξουαλικά αδικήματα

Η πρώτη πρόκληση απορρέει από τη μη ύπαρξη απόλυτης κατανόησης για το τι είναι μια πράξη σεξουαλικής βίας και μια πράξη έμφυλης βίας, καθώς και το ποια είναι η σύνδεση μεταξύ αυτών των εννοιών. Συνεπώς, απαιτείται μια ξεκάθαρη απάντηση για το πότε μία πράξη συνιστά σεξουαλική βία ώστε να διωχθούν καταλλήλως αυτά τα αδικήματα. Επί παραδείγματι, το Elements of Crime του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου αναφέρεται σε “*an act of a sexual nature*” χωρίς περαιτέρω εξειδίκευση και κατεύθυνση για την αντιμετώπισή της.⁵⁵

Υφίσταται, ακόμη, διχογνωμία για την ερμηνεία της σεξουαλικής βίας.

Κάποιοι ακαδημαϊκοί του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου, όπως ο Scharwz, υποστηρίζουν ότι αφορά τις σωματικές και ψυχολογικές επιθέσεις που κατευθύνονται ενάντια στα σεξουαλικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου, άρα συμπεριλαμβάνονται ο ακρωτηριασμός των γεννητικών οργάνων ενός προσώπου, ο εξαναγκασμός ενός ατόμου να περιφέρεται γυμνό καθώς και περιπτώσεις που δύο θύματα εξαναγκάζονται να τελέσουν μεταξύ τους σεξουαλικές πράξεις.⁵⁶ Ο προαναφερθείς ορισμός βασίζεται στο 1998 Report on conflict-related rape, sexual slavery and similar practices by the UN Special Rapporteur.⁵⁷ Από την άλλη μεριά, υπάρχουν ακαδημαϊκοί, όπως η de Brouwer, που διάκινται υπέρ μιας ευρείας ερμηνείας του αδικήματος με το επιχείρημα ότι δεν είναι απαραίτητη η φυσική επαφή.⁵⁸

Το 2014, το Γραφείο του Εισαγγελέα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου υιοθέτησε ένα Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes αναφορικά με τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται όταν διενεργούνται ανακρίσεις και διώξεις για αδικήματα που

⁵⁴ The Office of the Prosecutor of the International Criminal Court, Report on Preliminary Examination Activities 2019, paras. 186–87 (2019), <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/191205-rep-otp-PE.pdf>.

⁵⁵ ICC Elements of Crimes art. 7(1)(g)-6, no. 1; art. 8(2)(b)(xxii)-6, no. 1; art. 8(2)(e)(vi)-6, no. 1.

⁵⁶ Altunjan T (2021). The International Criminal Court and Sexual Violence: Between Aspirations and Reality, German Law Journal 22, 878–893.

⁵⁷ Comm’n on Hum. Rts., Final Rep. Submitted by Ms. Gay J. McDougall, Special Rapporteur on Contemporary Forms of Slavery: Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-Like Practices During Armed Conflict, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1998/13, para. 21 (1998).

⁵⁸ Anne-Marie L.M. De Brouwer, Supranational Criminal Prosecution Of Sexual Violence: The ICC And The Practice Of The ICTY And The ICTR 7 (2005).

σχετίζονται με το φύλο, όπως τα σεξουαλικά αδικήματα.⁵⁹ Τέλος, οι Hague Principles on Sexual Violence (2019) ακολουθούν μια ευρεία ερμηνεία της σεξουαλικής βίας και αναφέρονται στο κίνητρο του δράστη, τον αντίκτυπο στη σεξουαλική αυτονομία του θύματος, στο σεξουαλικό προσανατολισμό, στην ταυτότητα φύλου, στην αναπαραγωγική αυτονομία καθώς και στη χρήση σεξουαλικής γλώσσας ή υπαινιγμών.⁶⁰

Θα ολοκληρώσω την εισήγησή μου, με τη φράση ενός θύματος βιασμού εν καιρώ πολέμου: «Είναι πολύ δύσκολο για μένα να πω τι έζησα... παρόλο που πρέπει να το πω τώρα, το βρίσκω δύσκολο. Δεν μπορώ να ξεχάσω, ποτέ, τι συνέβη σ' εμένα ή το παιδί μου, για όσο ζω, αλλά είναι οδυνηρό να μιλώ γι' αυτό...». Δυστυχώς, αυτή η φράση καταδεικνύει άλλη μια πρόκληση, ήτοι το κενό στην αντιμετώπιση των θυμάτων βιασμού, στην παροχή ψυχολογικής / ηθικής στήριξης και στον τρόπο αντιμετώπισης των σεξουαλικών αδικημάτων και υπό τη δικαιοδοσία του.

Σας ευχαριστώ πολύ για την προσοχή σας.

⁵⁹ The Office of the Prosecutor of the International Criminal Court, Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes (2014), <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/otp-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes-June-2014.pdf>.

⁶⁰ The Hague Principles on Sexual Violence, at 4 (2019), <https://4genderjustice.org/wp-content/uploads/2019/11/The-Hague-Principles-on-Sexual-Violence.pdf>.